МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Факультет фізичної культури, спорту та реабілітації
Кафедра теорії та методики фізичної культури

УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:
Студент 2 курсу, 205 м групи
Спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура)
Виноградський Ігор Анатолійович
Керівник: **д-р. пед. наук, професор Зорій Я.Б.**

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №4 від 18 листопада 2025 р.
Зав. кафедрою _____ доцент Іван ВАСКАН

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Виноградський І.А. Умови формування комунікативної культури майбутніх вчителів фізичної культури.

Кваліфікаційна робота ОР Магістр зі спеціальності 014 «Фізична культура (середня освіта)», Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича; 2025.

Комунікативна культура розглядається не лише як сукупність знань і вмінь спілкування, а як інтегральна характеристика особистості, що поєднує професійну, моральну, етичну, мовну, психологічну та соціальну компетентності. Вона є складником загальної професійної культури педагога, відображає його здатність до саморегуляції, емпатії, толерантності, рефлексії у процесі педагогічної взаємодії.

В умовах реформування вищої освіти в Україні, зокрема переходу до компетентнісної моделі підготовки, питання формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури набуває нового змістового наповнення. Становлення особистості педагога відбувається завдяки розвитку мовлення, яке є показником освіченості, інтелектуальної культури й професійної зрілості. Тому формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури слід розглядати як один із пріоритетних напрямів професійної освіти.

Ключові слова: комунікативна культура, вчитель фізичної культури, педагогічна діяльність, педагогічні умови, модель формування комунікативної культури, мотивація.

ABSTRACT

Vynohradsky Y.A. **Conditions for forming the communicative culture of future physical education teachers**

Qualification work OR Master's degree in specialty 014 "Physical Culture and Sports," Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University; 2025.

Communicative culture is regarded not solely as a compilation of communication skills and knowledge, but also as an inseparable characteristic of an individual, encompassing professional, moral, ethical, linguistic, psychological and social competencies. It is an integral component of the prevailing professional culture of a teacher, reflecting their capacity for self-regulation, empathy, tolerance, and reflection in the course of pedagogical interaction.

The development of a teacher's personality is inextricably linked to their capacity for effective communication, which serves as an indicator of their level of education, intellectual culture, and professional maturity. Consequently, the establishment of a communicative culture among future physical education teachers should be recognised as a pivotal domain within the framework of professional education.

Keywords: communicative culture, physical education teacher, pedagogical activity, pedagogical conditions, model of communicative culture formation, motivation

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

І. А. Виноградський

ЗМІСТ

ВСТУП…….. 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ…. 9
1.1. Мовна і комунікативна компетенція як елементи комунікативної культури майбутнього фахівця – педагога…… 9
1.2. Поняття, сутність та значущість комунікативної культури для професійної діяльності вчителя фізичної культури ……. 17
1.3. Структурні компоненти комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури …… 25
РОЗДІЛ 2. УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ 30
2.1. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури …. 30
2.2. Зміст і модель формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури 36
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ……..... 42
ВИСНОВКИ…….. 49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……. 52
ДОДАТКИ……. 57

ВСТУП

Актуальність дослідження.

XXI століття характеризується динамічними процесами глобалізації, інформатизації та гуманізації суспільства, що зумовлюють якісні зміни в системі освіти та професійної підготовки майбутніх фахівців. Сучасна епоха визначається активними міжкультурними взаємодіями, розвитком комунікативних технологій і переходом до інформаційного суспільства, що потребує підготовки фахівця нового типу – компетентного, культурного, здатного до ефективного спілкування й соціальної взаємодії. Саме тому особливої ваги набуває проблема формування комунікативної культури як інтегративної характеристики особистості, що поєднує моральні, мовленнєві, когнітивні та професійні компоненти.

В умовах модернізації освіти України, задекларованої у Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), а також у Концепції «Нова українська школа» (2016), особлива увага приділяється формуванню в педагогів здатності до педагогічного партнерства, ефективної комунікації, розвитку емоційного інтелекту та толерантності у взаємодії з учнями й колегами. Такі орієнтири відповідають положенням Європейської рамки компетентностей для педагогів (European Framework for the Digital Competence of Educators, 2022) та Стратегії розвитку вищої освіти України на 2022–2032 роки, де підкреслюється необхідність підготовки фахівця, який володіє високим рівнем професійної, комунікативної й цифрової компетентності.

У сучасних умовах реформування вищої освіти в Україні, зокрема переходу до компетентнісної моделі підготовки, питання формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури набуває нового змістового наповнення. Комунікативна культура розглядається не лише як сукупність знань і вмінь спілкування, а як інтегральна характеристика особистості, що поєднує професійну, моральну, етичну, мовну, психологічну та соціальну компетентності. Вона є складником

загальної професійної культури педагога, відображає його здатність до саморегуляції, емпатії, толерантності, рефлексії у процесі педагогічної взаємодії.

Вона відображає рівень розвитку особистості, здатність до емпатії, толерантності, рефлексії, культури мовлення та соціальної поведінки. Педагог із високим рівнем комунікативної культури спроможний створювати сприятливе психологічне середовище, налагоджувати довірливі стосунки з учнями, формувати атмосферу співпраці та взаємоповаги в освітньому процесі.

Становлення особистості майбутнього педагога відбувається через мовлення, засоби вербальної та невербальної комунікації, які відображають рівень освіченості, інтелектуальної культури, моральних якостей. Мова є не лише інструментом спілкування, а й показником культури мислення, особистісного розвитку, професійної зрілості. Відтак мовна культура є основою комунікативної культури, а їх взаємозв'язок визначає якість педагогічного спілкування.

Особливої актуальності питання формування комунікативної культури набуває у підготовці майбутніх учителів фізичної культури, оскільки саме в їхній професійній діяльності процес спілкування має виражений динамічний, емоційний і колективний характер. Учитель фізичної культури постійно перебуває в ситуаціях взаємодії – під час уроків, тренувань, змагань, позакласних заходів. Його педагогічний вплив здійснюється переважно через комунікативні засоби: слово, інтонацію, міміку, жести, невербальні сигнали, приклад власної поведінки. Від рівня сформованості комунікативної культури залежить ефективність мотивації учнів, створення позитивного емоційного клімату, запобігання конфліктам та розвиток колективних цінностей.

Комунікативна культура як педагогічний феномен інтегрує знання з філософії, педагогіки, психології, лінгвістики, риторики, культурології та соціології. Вона поєднує здатність людини не лише правильно й виразно

висловлювати думки, а й розуміти співрозмовника, володіти етичними нормами та естетикою спілкування. Становлення особистості педагога відбувається завдяки розвитку мовлення, яке є показником освіченості, інтелектуальної культури й професійної зрілості. Тому формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури слід розглядати як один із пріоритетних напрямів професійної освіти.

Аналіз наукової літератури свідчить, що різні аспекти комунікативної культури досліджували І. Бех, О. Вишневський, І. Мартинюк, О. Сухомлинська, М. Стельмахович, Д. Тхоржевський, Б. Антоненко-Давидович, В. Горлач, Л. Мацько, П. Селігей, О. Семеног, Л. Масенко, О. Пономарів, О. Сербенська, І. Фаріон, Є. Чак та інші. У працях цих учених розкрито сутність і структуру комунікативної культури, її місце в системі професійної культури педагога, етичні та соціальні аспекти педагогічного спілкування. Однак недостатньо розробленими залишаються педагогічні умови формування комунікативної культури саме майбутніх учителів фізичної культури, професійна діяльність яких має специфіку тілесно-емоційної, змагальної та колективної взаємодії.

Результати аналізу наукових джерел і практики вищої освіти свідчать про наявність низки суперечностей між:

потребами суспільства в педагогах із високим рівнем комунікативної культури і недостатньою розробленістю педагогічних умов її формування у вищій школі;

вимогами Проєкту Державного стандарту спеціальності 014 «Середня освіта. Фізична культура» щодо розвитку комунікативної компетентності та браком дієвих технологій, що забезпечують її становлення;

потребою у формуванні культури педагогічного спілкування, що базується на гуманістичних цінностях, і обмеженими можливостями освітнього процесу для реалізації цього завдання.

У сучасних умовах цифровізації освіти, розширення дистанційних форм навчання та зростання соціальної ролі фізичної культури формування комунікативної культури майбутніх педагогів набуває ще більшого значення. Від її рівня залежить не лише ефективність педагогічної взаємодії, а й здатність учителя до самоосвіти, професійного зростання, використання сучасних комунікативних технологій, участі у міждисциплінарних та міжнародних проєктах.

Отже, актуальність дослідження зумовлена: потребами сучасного суспільства та освіти у фахівцях із високим рівнем комунікативної культури, здатних до ефективної взаємодії в педагогічному середовищі; вимогами державних і міжнародних документів до формування комунікативної компетентності як базового компонента професійної підготовки педагога; необхідністю наукового обґрунтування й практичного впровадження педагогічних умов, що забезпечують цілісний розвиток комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури.

Таким чином, проблема формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури є важливою і багатовимірною. Її наукове вирішення сприятиме підвищенню ефективності професійної підготовки педагогічних кадрів, удосконаленню освітнього процесу у закладах вищої освіти та становленню вчителя нової генерації – культурного, морального, компетентного, здатного до гуманістичного спілкування і партнерської взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу.

Наведені суперечності підтвердили актуальність і значущість розв’язання проблеми дослідження та зумовили вибір теми дослідження «Педагогічні умови формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури».

Мета дослідження – обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури.

Об’єкт дослідження – професійна підготовка майбутнього вчителя фізичної культури в закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови та зміст формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури.

Гіпотеза дослідження: формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури буде ефективним, якщо:

- визначити зміст і структуру комунікативної культури;

- визначити умови формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури;

- впровадити продуктивні технології навчання, зі спеціальними вправами, практико-орієнтованими проектами та активними методами взаємодії.

Завдання дослідження. Відповідно до мети, об’єкта, предмета та гіпотези дослідження визначено:

1. Визначення сутності та аналіз практики формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури;

2. Обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури.

3. Розробка моделі формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури.

4. Експериментальна перевірка ефективності методики формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури.

Методи дослідження

Для вирішення поставлених завдань в роботі використано комплекс емпіричних та теоретичних методів:

1. Теоретичний аналіз літературних джерел, методичних рекомендацій та нормативних документів;

2. Вивчення та узагальнення педагогічного досвіду з досліджуваної проблеми;

3. Тривале (включене) спостереження;

4. Анкетування, опитування

5. Методи математичної статистики.

Теоретична значущість дослідження

Результати дослідження сприяють поглибленню наукових уявлень про сутність, структуру та особливості формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури в умовах закладу вищої педагогічної освіти. Уточнено понятійно-категоріальний апарат досліджуваної проблеми, обґрунтовано зміст і компоненти комунікативної культури як складової професійної компетентності педагога. Запропоновано авторську модель формування комунікативної культури, що може стати теоретичним підґрунтям для подальших досліджень у галузі педагогіки, лінгводидактики та професійної підготовки педагогічних кадрів.

Практична значущість дослідження

Розроблені у межах дослідження педагогічні умови, рекомендації та технології формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури можуть бути впроваджені у практику роботи закладів вищої освіти. Їх застосування сприятиме підвищенню якості професійної підготовки майбутніх фахівців, розвитку їхніх комунікативних компетентностей, формуванню мовної, соціальної та морально-етичної зрілості, необхідної для ефективної професійної взаємодії в освітньому середовищі.

База дослідження.

Дослідно-експериментальну роботу проводили на III-IV курсах факультету фізичної культури, спорту та реабілітації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (ЧНУ), де експериментом було охоплено 32 студенти спеціальності «Середня освіта (Фізична культура)», з яких 16 респондентів експериментальної та 16 контрольної груп. Крім того, як компетентних експертів залучали 8 учителів ліцеїв та 6 викладачів університету.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. Мовна і комунікативна компетенція як елементи комунікативної культури майбутнього фахівця – педагога

У контексті професійної підготовки майбутнього педагога, зокрема вчителя фізичної культури, важливо розмежувати та визначити взаємозв'язок між поняттями «мовна компетенція», «комунікативна компетенція» і «комунікативна культура». Ці категорії не є тотожними, але перебувають у тісній взаємодії та складають основу для формування ефективного педагогічного спілкування.

Мовна компетенція є базовим елементом, який передбачає володіння мовою як системою. Вона включає:

Знання мовної норми: фонетичні, лексичні, граматичні, синтаксичні правила сучасної української мови. Для вчителя фізичної культури це означає вміння правильно вимовляти терміни, чітко формулювати команди та інструкції.

Багатий словниковий запас: вільне володіння професійною термінологією (наприклад, назви фізичних вправ, спортивних споруд, спортивних снарядів, інвентарю та амуніції) та загальновживаною лексикою.

Досконала граматика: уміння правильно будувати речення, уникати мовних помилок, що може викликати нерозуміння чи знизити авторитет педагога.

Комунікативна компетенція – це ширше поняття, що виходить за межі суто мовних знань і передбачає здатність використовувати мову в різних ситуаціях спілкування. Вона включає:

Практичне використання мови: уміння застосовувати мовні знання для досягнення конкретних комунікативних цілей: пояснити новий

матеріал, мотивувати учнів, супроводжувати демонстрацію правильного виконання фізичних вправ голосовим роз'ясненням, надати конструктивний зворотний зв'язок.

Володіння мовленнєвими жанрами: здатність адаптувати стиль спілкування до конкретної аудиторії та ситуації. Наприклад, на уроці фізичної культури це вміння чітко і лаконічно віддавати команди, тоді як на батьківських зборах – вести довірливу розмову.

Невербальна комунікація: уміння використовувати міміку, жести, пози для доповнення мовного повідомлення та створення позитивної атмосфери. Це особливо актуально на уроках фізичної культури, де значна частина інформації передається невербально.

Ефективна взаємодія: здатність вести діалог, уважно слухати співрозмовника, реагувати на його емоційний стан і коригувати свою поведінку.

Взаємозв'язок мовної, комунікативної компетенції та комунікативної культури. На відміну від компетенцій, які є сукупністю знань і вмінь, комунікативна культура є інтегрованою характеристикою особистості. Вона включає не лише володіння мовою і навичками спілкування, але й: *моральні та етичні аспекти*: дотримання правил мовленнєвого етикету, повага до співрозмовника, такт і толерантність; *емоційний інтелект*: здатність керувати власними емоціями та розпізнавати їх в інших учасниках комунікації; м*отиваційно-ціннісну складову*: усвідомлення важливості спілкування як інструменту професійного зростання вчителя та розвитку його особистості.

Мовна компетенція визначається як здатність особистості адекватно, грамотно й ефективно використовувати мовні засоби відповідно до норм літературної мови та умов спілкування. За визначенням Пентилюк (2009), вона включає володіння фонетичними, лексичними, морфологічними, синтаксичними й стилістичними нормами, а також здатність створювати змістовні, логічні, точні та виразні висловлювання.

Для майбутнього педагога мовна компетентність виконує декілька критичних функцій:

забезпечує фахову чіткість і зрозумілість мовлення під час викладання;

формує педагогічний авторитет і професійну етику;

сприяє створенню культурного освітнього середовища;

виступає взірцем мовлення для учнів;

підсилює переконливість і виховний вплив слова.

У дослідженні Moroz-Rekotova (2016) підкреслено, що мовна культура майбутнього педагога є базовим компонентом його комунікативної культури, оскільки забезпечує точність і виразність мовленнєвої взаємодії, впливає на професійну успішність і формує загальну культуру особистості.

Комунікативна компетентність у педагогіці визначається як вмотивована здатність ефективно організовувати комунікацію в різних професійних, соціальних і культурних ситуаціях, забезпечуючи при цьому взаєморозуміння, педагогічну підтримку й конструктивний діалог (Hymes, 1972; Гриньова, 2011).

Сучасні українські дослідники трактують її як цілісну характеристику особистості, що включає:

інформаційну компетентність – здатність чітко передавати, структурувати й інтерпретувати інформацію;

мовну компетентність – володіння нормами української літературної мови, правильністю, логічністю, етикою та виразністю мовлення;

соціально-психологічну компетентність – уміння налагоджувати контакт, взаємодіяти, попереджати та розв’язувати конфлікти;

перцептивну компетентність – здатність розуміти співрозмовника, виявляти емпатію;

інтерактивну компетентність – уміння організовувати та підтримувати діалог, групову роботу, педагогічне партнерство (Яцюк, 2020).

Глобалізаційні та інформаційні процеси зумовлюють посилення вимог до комунікативних умінь педагога. Нові формати взаємодії (онлайн-освіта, відкриті освітні ресурси, мультимедійні технології) потребують уміння швидко адаптувати стиль спілкування, працювати з великими обсягами інформації, створювати якісні повідомлення та презентувати навчальний матеріал у доступній формі.

У сучасній науці мовно-комунікативна компетентність розглядається як структурне багаторівневе утворення, що охоплює ціннісно-мотиваційні, когнітивні, емоційно-вольові, соціально-перцептивні та діяльнісні компоненти (Яцюк, 2020). Вона включає:

мовні знання та навички;

цінності, установки й мотиви комунікативної поведінки;

комунікативні стратегії й тактики;

уміння аналізувати ситуацію спілкування та приймати рішення;

здатність до рефлексії власного мовлення.

Дослідження Hryban et al. (2022) підтверджує, що формування комунікативної компетентності майбутніх учителів (зокрема фізичної культури) є системним процесом, який охоплює оволодіння мовленнєвими навичками, розвиток педагогічної взаємодії, формування професійної мотивації й усвідомлення комунікації як змістовної частини професійної діяльності. Автори доводять, що комунікативна компетентність формується поетапно протягом навчання у ЗВО і є чинником професійної успішності педагога.

Комунікативна культура майбутнього педагога є вищим інтегративним утворенням, у структурі якого мовна й комунікативна компетентності взаємодоповнюють і підсилюють одна одну. Мовна компетентність забезпечує змістову, логічну та нормативну якість

висловлювань, тоді як комунікативна компетентність визначає ефективність, доцільність, етичність та стратегічність комунікативної поведінки.

Тільки поєднання цих компетентностей забезпечує: педагогічний діалог як основу освітньої взаємодії; формування позитивного освітнього середовища; розвиток особистості учнів через слово; ефективність навчання в умовах сучасного інформаційного суспільства; професійну самореалізацію педагога.

Комунікативна культура є невід'ємним складником загальної культури особистості, що інтегрує мовні, соціальні, психологічні та професійні компетенції. У науковій літературі вона розглядається як сукупність ціннісних орієнтацій, знань, умінь і навичок, які забезпечують ефективну взаємодію людини з оточенням у різних соціокультурних ситуаціях (Антоненко-Давидович, 2009; Ворожбіт-Горбатюк, 2017).

З позицій педагогічної науки комунікативна культура педагога виступає ключовим чинником професійної діяльності, оскільки здатність до ефективної взаємодії з учнями, колегами та батьками безпосередньо впливає на успішність освітнього процесу та формування позитивного соціального середовища у навчальному закладі. Вона реалізується через володіння мовними нормами, вміння застосовувати різні комунікативні стратегії та способи впливу, а також через розвиток етичної та соціальної компетентності педагога (Кравець, 2015; Hryban et al., 2022).

У контексті загальної культури особистості комунікативна культура виконує функцію інтеграції соціально-ціннісних, когнітивних та мовленнєвих аспектів. Вона забезпечує гармонійний розвиток особистості, формує здатність до рефлексії, самоконтролю, самовдосконалення, а також дозволяє адаптуватися до культурно-значущих норм і соціальних вимог суспільства (Бех, 2010; Пентилюк, 2009).

Загальна культура педагога охоплює систему знань, цінностей, норм поведінки, способів діяльності та соціально-психологічних установок, які

забезпечують ефективну взаємодію особистості з соціокультурним середовищем та сприяють гармонійному розвитку учнів. У цьому контексті комунікативна культура виступає важливим елементом загальної культури, виконуючи роль функціонального інструменту її реалізації (Ворожбіт-Горбатюк, 2017). Вона забезпечує здатність педагога не лише передавати знання та інформацію, а й впливати на формування світогляду, моральних орієнтацій, критичного та творчого мислення учнів, сприяючи розвитку їхньої самостійності та соціальної активності (Hryban et al., 2022).

Комунікативна культура педагога включає в себе як мовні компетенції, так і соціально-психологічні навички, що дозволяють ефективно взаємодіяти з різними суб'єктами освітнього процесу: учнями, колегами, батьками та адміністрацією закладу освіти. Вербальна і невербальна комунікація є основними засобами реалізації педагогічної діяльності: від пояснення навчального матеріалу та проведення інтерактивних вправ до фасилітації групової роботи та організації дискусій (Антоненко-Давидович, 2009).

Особливо важливою є роль комунікативної культури у створенні позитивного психологічного клімату в класі, оскільки вона дозволяє педагогові вчасно реагувати на конфліктні ситуації, враховувати індивідуальні особливості учнів та підтримувати атмосферу взаємної поваги і довіри. Педагог, який володіє високим рівнем комунікативної культури, здатен ефективно мотивувати учнів, сприяти формуванню їх соціальних навичок, толерантності, співпраці та здатності до критичного осмислення інформації (Бех, 2010; Мацюк, 2016).

Комунікативна культура виступає також механізмом інтеграції професійних та загальнокультурних компетентностей педагога. Вона поєднує мовні, соціальні, психологічні та етичні складники, що забезпечує цілісність педагогічної особистості. Завдяки цьому комунікативна культура виступає своєрідним «мостом» між особистісним розвитком педагога та професійним самовдосконаленням, дозволяючи гармонійно

поєднувати інтелектуальні, моральні та професійні аспекти його діяльності (Горлач, 2014).

Крім того, комунікативна культура сприяє розвитку рефлексивної компетентності педагога, що передбачає здатність до оцінки власних дій у педагогічних взаємодіях, корекції комунікативних стратегій, адаптації до різних ситуацій та прогнозування результатів освітньої взаємодії. Цей аспект є особливо важливим у контексті сучасного освітнього процесу, який характеризується високим рівнем динаміки, індивідуалізацією навчання та необхідністю постійного професійного зростання (Moroz-Rekotova, 2016).

Таким чином, комунікативна культура є не лише складовою загальної культури педагога, а й ключовим чинником його професійної ефективності, що визначає успішність організації навчальної діяльності, формування позитивної мотивації учнів, розвиток їх соціальних компетентностей та здатність педагога до самовдосконалення. У процесі професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури формування комунікативної культури має бути системним і

багаторівневим, включати мовні тренінги, педагогічну практику, інтерактивні методи навчання та рефлексивну діяльність студентів.

Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів фізичної культури є важливим складником їхньої професійної підготовки, що передбачає оволодіння системними знаннями з української мови та вміннями її практичного застосування у педагогічному процесі. У науковій літературі комунікативна компетентність трактується як здатність педагога встановлювати й підтримувати ефективний контакт з учнями, а також як інтегрована характеристика, що поєднує знання, уміння та навички, необхідні для успішної взаємодії у різних комунікативних ситуаціях. До її складу входять мовні та позамовні засоби спілкування, а також комплекс комунікативних дій, що забезпечують результативність освітньої діяльності.

У процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти майбутні вчителі фізичної культури поступово розвивають загальну мовленнєву компетентність, яка формується під час опанування фахових дисциплін, виконання навчальних завдань, самостійної роботи та професійного самовдосконалення. Зміст фахової підготовки спрямований на розуміння майбутніми педагогами специфіки комунікативної взаємодії в освітньому середовищі, що є ключовою вимогою їхньої професійної діяльності. Оскільки робота вчителя фізичної культури ґрунтується на безпосередній комунікації з учнями, їхніми батьками та колегами, вона потребує розвинених комунікативних умінь, уміння адаптуватися до ситуації спілкування, вирішувати конфлікти, мотивувати та підтримувати учнів у навчальному процесі.

Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців відбувається у реальних і змодельованих освітніх ситуаціях, що сприяють розвитку самосвідомості, актуалізації здібностей, формуванню мотивації до професійної діяльності та адекватного ставлення до соціального оточення. Педагогічними умовами ефективного розвитку комунікативної

компетентності студентів є забезпечення нормативного підґрунтя для вдосконалення педагогічної діяльності; оволодіння сучасними педагогічними знаннями та технологіями; удосконалення змісту, форм і методів навчання; використання адекватних педагогічних прийомів; належне матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу; а також врахування природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку особистості студента. Важливим компонентом є також формування позитивної мотивації до занять фізичною культурою, ведення здорового способу життя та професійного саморозвитку відповідно до концепції Нової української школи.

Процес формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури є поетапним і охоплює всі роки навчання у закладі вищої освіти. Логічним завершенням цього процесу є досягнення високого рівня професійної та педагогічної майстерності, що проявляється у здатності ефективно організовувати взаємодію з учасниками освітнього процесу, гнучко реагувати на педагогічні ситуації та забезпечувати позитивний комунікативний клімат у навчальному середовищі [Hryban].

Таким чином, мовна і комунікативна компетенції є підґрунтям для формування комунікативної культури майбутнього педагога, мовна і комунікативна компетентності є не просто складниками професійної підготовки, а ключовими елементами комунікативної культури, без яких неможлива ефективна педагогічна діяльність.

Мовна компетенція є фундаментом, на якому будується комунікативна, а обидві ці компетенції, поєднуючись з етичними нормами та особистісними цінностями, формують комунікативну культуру. Це забезпечує не лише ефективну передачу знань, але й сприяє гармонійному розвитку особистості учнів та створенню сприятливого освітнього середовища.

1.2. Поняття, сутність та значущість комунікативної культури для професійної діяльності вчителя фізичної культури

Педагогічна діяльність, незалежно від предметної сфери, є насамперед комунікативним процесом. У цьому контексті комунікативна культура виступає не просто як бажана якість, а як одна з ключових умов успішної професійної реалізації вчителя. Особливої значущості вона набуває у професії вчителя фізичної культури, де комунікація відбувається не тільки вербально, а й через рухи, команди та особистий приклад.

Поняття та сутність комунікативної культури.

Комунікативна культура вчителя фізичної культури – це інтегративна якість особистості, яка відображає рівень її розвитку як суб'єкта спілкування та забезпечує ефективну взаємодію з учнями, адміністрацією закладу освіти, колегами та батьками. Ця культура включає в себе:

Мотиваційно-ціннісну сферу: ставлення до спілкування як до важливого інструменту професійної діяльності, педагогічна емпатія та ціннісні орієнтації.

Когнітивний аспект: теоретичні знання про психологію спілкування, вікові особливості учнів та специфіку невербальних комунікацій.

Діяльнісно-практичний аспект: володіння вербальними (мовними) і невербальними засобами, навичками діалогу, надання зворотного зв'язку, організаційні вміння.

Рефлексивний аспект: здатність до самоаналізу та самоконтролю.

Сутність комунікативної культури вчителя фізичної культури полягає у її здатності забезпечувати такі функції:

Інформаційна: ефективна передача знань, інструкцій та пояснень щодо виконання фізичних вправ та дотримання правил безпеки.

Мотиваційна: стимулювання інтересу учнів до занять фізичною культурою і спортом, формування позитивного ставлення до фізичної рухової активності.

Регулятивна: організація освітнього процесу, підтримка навчальної дисципліни, керування поведінкою учнів.

Емоційно-виховна: створення доброзичливої та довірливої атмосфери на уроках та під час позаурочних спортивно-масових заходів, формування позитивних емоцій, що сприяє гармонійному розвитку особистості.

Своєю чергою, значущість комунікативної культури для професійної діяльності вчителя фізичної культури зумовлена низкою чинників:

Забезпечення ефективності освітнього процесу. На уроках фізичної культури, де необхідне постійне надання інструкцій, зауважень та похвал, ефективна комунікація є запорукою безпеки учнів та досягнення високих спортивних результатів.

Формування довіри та авторитету. Вчитель, який володіє високою комунікативною культурою, здатний будувати партнерські відносини з учнями, викликати в них повагу та довіру. Це особливо важливо для формування у них внутрішньої мотивації до рухової активності, як елемента здорового способу життя.

Виховний аспект. Через спілкування вчитель передає не лише знання, а й моральні цінності, формує у учнів навички взаємодії, відповідальності, взаємоповаги та роботи в команді.

Управління емоційним станом. Заняття спортом часто супроводжуються високим емоційним напруженням. Здатність вчителя до емоційного самоконтролю та вміння оперативно впливати на настрій учнів допомагає запобігти конфліктам та створити сприятливий мікроклімат.

Взаємодія з іншими учасниками освітнього процесу. Високий рівень комунікативної культури є важливим для налагодження конструктивного діалогу з батьками учнів та колегами, що сприяє успішній реалізації освітніх програм та вирішенню різноманітних педагогічних завдань.

Разом з тим, сучасні трансформаційні процеси, що відбуваються в системі освіти України, зумовлюють підвищення вимог до професійної

компетентності педагогічних кадрів, особливо вчителів фізичної культури, чия діяльність характеризується високим рівнем динамічності, інтерактивності та міжособистісної взаємодії. Одним із ключових компонентів професіоналізму педагога виступає комунікативна культура, що забезпечує здатність до ефективної взаємодії, організації безпечного та освітньо сприятливого середовища, управління поведінкою і мотивацією учнів. Формування комунікативної культури педагогів розглядається багатьма науковцями як необхідна умова успішної реалізації професійної діяльності (Мороз-Рекотова, 2020; Комарова, 2000; Пальшкова, 2009).

У педагогічній теорії існує значне різноманіття підходів до визначення категорії «комунікативна культура». На думку Л. Варги (2011), комунікативна культура є інтегративною особистісною характеристикою, яка охоплює систему норм, цінностей, способів і засобів спілкування, спрямованих на забезпечення ефективної професійної взаємодії. О. Грейліх (2015) у своїх дослідженнях наголошує, що комунікативна культура педагога відображає рівень сформованості педагогічного етикету, здатність до толерантної взаємодії, уміння адаптувати стиль спілкування відповідно до педагогічної ситуації.

У працях Л. Мороз-Рекотової (2020) розкривається структура професійно-комунікативної культури, яка включає:

знання про специфіку професійного спілкування, особливості вікової психології, правила педагогічної етики;

уміння здійснювати діалог, інструктувати, консультувати, мотивувати;

компетентності, пов’язані з організацією безпечного та конструктивного освітнього середовища;

професійно значущі якості (емпатійність, самоконтроль, рефлексивність, відповідальність).

І. Комарова (2000) розглядає комунікативну культуру як педагогічний феномен, що забезпечує здатність учителя будувати

довірливі стосунки, керувати емоційною атмосферою та здійснювати вплив на учнів через гуманістично орієнтовану взаємодію. Науковиця зазначає, що ефективна педагогічна комунікація є основою предметного навчання та виховного процесу.

Водночас І. Пальшкова (2009) підкреслює, що комунікативна культура формується не стихійно, а внаслідок цілеспрямованого та системного педагогічного впливу. Вона поєднує як теоретичні, так і практичні аспекти професійної діяльності, будучи водночас складовою професійно-педагогічної культури.

Отже, комунікативну культуру вчителя фізичної культури можна визначити як інтегровану професійно-особистісну характеристику, що відображає рівень сформованості його комунікативних знань, умінь, компетентностей і ціннісних орієнтацій, необхідних для забезпечення результативного, безпечного та гуманістично спрямованого педагогічного спілкування.

Професійна комунікація у сфері фізичної культури має специфічний характер, що зумовлено високою моторною активністю учнів, потребою в чіткому інструктуванні, емоційною насиченістю навчального процесу та підвищеним рівнем травмонебезпечності. Визначення професійної комунікації як системи цілеспрямованого спілкування, що забезпечує обмін інформацією в межах професійної діяльності, подане в низці сучасних джерел (Balukh, 2024; Moroz-Rekotova, 2020). У контексті роботи вчителя фізичної культури професійна комунікація виконує такі функції:

інформаційну – передавання учням інструкцій, пояснення техніки виконання вправ, правил безпеки;

регулятивну – вплив на поведінку учнів, управління дисципліною та моторною активністю;

мотиваційну – створення позитивного ставлення до фізичної активності, підтримка внутрішньої мотивації;

соціально-виховну – формування цінностей здоров’я, взаємоповаги, командної роботи;

емоційно-стабілізувальну – регуляція психологічного клімату під час уроку, зниження тривожності.

М.Балух (2024) зазначає, що розвиток цифрових технологій у фізичній культурі (мобільні фітнес-додатки, онлайн-трекери активності, відеоаналіз рухових дій) вимагає від педагога нових комунікативних умінь: здатності пояснювати алгоритми роботи з технологічними засобами, здійснювати дистанційний супровід, формувати у школярів критичне ставлення до інформації та навички самоконтролю. У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства темпи оновлення знань набувають безпрецедентної швидкості. Інформація, отримана сьогодні, уже завтра може втратити свою актуальність, що зумовлює необхідність переорієнтації освітнього процесу з простого накопичення знань на пошук нового, критичний аналіз наявних даних та формування здатності відкривати інноваційні напрями професійної діяльності. У зв’язку з цим особливо актуальною стає підготовка фахівців, які не лише володіють ґрунтовними знаннями, а й здатні до їхнього оновлення, гнучкої інтерпретації та творчого застосування.

У сфері фізичної культури та спорту педагогічні кадри дедалі частіше розглядаються як агенти змін – наставники, мотиватори та лідери, що мають руйнувати застарілі підходи та активно впроваджувати сучасні інноваційні технології, зокрема орієнтовані на збереження здоров’я. Щоб відповідати зростаючим вимогам освітнього середовища, майбутні вчителі фізичної культури повинні оволодівати прогресивними засобами цифрової підтримки рухової активності, моніторингу фізичного стану та організації навчального процесу. Застосування таких технологій є не лише адаптацією до глобальних тенденцій, а й важливою умовою підвищення їхньої професійної мобільності, конкурентоспроможності та педагогічної ефективності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, а також узагальнення досвіду підготовки майбутніх учителів фізичної культури засвідчують, що сучасний навчально-виховний процес повинен бути спрямований на реалізацію компетентнісного підходу. Це означає зміщення акценту з оволодіння стандартизованими знаннями, уміннями й навичками на формування здатності творчо діяти у професійних ситуаціях, гнучко адаптуватися до умов освітнього середовища та ефективно застосовувати набуті знання на практиці.

При цьому важливим є використання інноваційних технологій здоров'язбереження, які сприяють розвитку професійної компетентності та стимулюють внутрішню мотивацію студентів до самовдосконалення. До таких технологій належать сучасні цифрові мобільні застосунки для контролю фізичної активності та навчання руховим навичкам: Endomondo, Runkeeper, Adidas miCoach, Nike+GPS, Мої треки, Sports Tracker, Workout Trainer, TGFU Games, Coaches Eye тощо. Їх інтеграція в освітній процес забезпечує розширення діапазону професійних умінь майбутніх фахівців, вдосконалює навички аналізу фізичної підготовленості, підвищує рівень педагогічної майстерності та створює умови для якісного зворотного зв'язку.

Отже, застосування інноваційних технологій здоров'язбереження у підготовці майбутніх учителів фізичної культури не лише сприяє формуванню їхньої професійної компетентності, а й забезпечує розвиток здатності до саморозвитку, критичного мислення та творчого підходу до організації навчання. Саме ці якості дозволяють сучасному вчителю швидко адаптуватися до динамічних змін, що відбуваються у сфері освіти та спорту, та ефективно вирішувати професійні завдання у складних, непередбачуваних умовах [Балух]

У контексті значущості комунікативної культури у професійній діяльності вчителя фізичної культури варто наголосити на те що високий рівень комунікативної культури забезпечує ефективність професійної

діяльності педагога, оскільки впливає на широкий спектр педагогічних завдань.

Комунікативна культура прямо пов’язана з дотриманням правил безпеки під час уроків фізичної культури. Чіткість мовлення, доступність інструкцій, уміння структурувати інформацію та контролювати її засвоєння учнями є критичними для запобігання травмам (Державний стандарт початкової освіти, МОН України).

Емпатійність і педагогічний такт сприяють формуванню довірливих відносин між учителем і учнями. Педагогічно грамотне спілкування здатне знизити рівень стресу, страху перед фізичними навантаженнями та підвищити впевненість учнів у власних можливостях.

Завдяки якісній комунікації вчитель формує усвідомлене виконання рухових дій, забезпечує розуміння техніки вправ, сприяє формуванню навичок саморегуляції та самооцінювання фізичних результатів.

Згідно з дослідженнями М. Балуха (2024), використання інноваційних технологій здоров’язбереження вимагає від учителя нового стилю професійної взаємодії, що поєднує цифрову грамотність і високий рівень комунікативної компетентності.

Комунікативна культура сприяє інтеграції вчителя у професійне співтовариство, участі в методичних об’єднаннях, тренінгах, інноваційних програмах, що забезпечує його професійне зростання й адаптацію до сучасних вимог освіти.

Комунікативна культура виступає ключовою складовою професійної компетентності вчителя фізичної культури, забезпечуючи успішність педагогічної діяльності, безпеку освітнього процесу, розвиток рухової активності та здоров’язбережувальних орієнтацій учнів. Сутність комунікативної культури полягає в інтеграції теоретичних знань, практичних умінь, комунікативних компетентностей і ціннісних орієнтирів, що формуються у процесі професійної підготовки і реалізуються в конкретних педагогічних ситуаціях. Її значущість

обумовлює необхідність удосконалення змісту професійної освіти майбутніх учителів фізичної культури з метою посилення комунікативного компоненту, впровадження практичних тренінгів, використання цифрових технологій та формування індивідуального стилю педагогічної взаємодії.

Таким чином, комунікативна культура є інтегральною професійною характеристикою вчителя фізичної культури, яка охоплює ціннісні орієнтації, теоретичні знання, практичні навички та рефлексивні здібності, а її значущість проявляється в усіх аспектах педагогічної діяльності, від організації навчального процесу до формування особистісних якостей учнів.

1.3. Структурні компоненти комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури

Комунікативна культура майбутнього вчителя фізичної культури є інтегративною характеристикою професійної підготовки, яка забезпечує ефективну взаємодію педагога з учнями, колегами та іншими учасниками освітнього процесу. Вона виступає ключовим елементом педагогічної компетентності та визначає здатність фахівця до успішної організації навчально-виховного процесу, формування мотивації до здорового способу життя та розвитку фізичних і моральних якостей учнів (Ткаченко, 2025).

Структура комунікативної культури включає кілька взаємопов’язаних компонентів, що визначають її цілісність і функціональність. Згідно з дослідженнями Коношенка та колег (2023), комунікативна культура майбутнього фахівця соціальної сфери складається з когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів, які забезпечують повноцінну професійну взаємодію. Когнітивний компонент передбачає наявність спеціальних знань про закономірності професійної комунікації, структуру та методи педагогічного спілкування. Емоційно-ціннісний компонент проявляється у

формуванні толерантності, емпатії, вміння розуміти і враховувати індивідуальні особливості учнів та колег. Поведінковий компонент реалізується через практичну діяльність: володіння вербальними і невербальними засобами комунікації, застосування педагогічних стратегій впливу, організацію групової взаємодії та координацію колективної діяльності (Коношенко, Коношенко, & Трубник, 2023).

Дослідження науковців [Лахтадир та ін] підтверджують, що комунікативна компетентність майбутніх фахівців з фізичної культури формується через взаємозв'язок таких структурних елементів: мовленнєвої компетентності, соціальної компетентності та особистісної рефлексії. Мовленнєва компетентність включає правильне використання термінології, логічність викладу, аргументацію та адаптацію стилю спілкування залежно від аудиторії. Соціальна компетентність визначає здатність до ефективної взаємодії у колективі, вирішення конфліктів, підтримання партнерських відносин. Особистісна рефлексія забезпечує критичний аналіз власної комунікативної діяльності та коригування поведінкових стратегій залежно від ситуації (Лахтадир, Бистра, & Євдокимова, 2023).

Особливо важливим є врахування специфіки професійної діяльності вчителя фізичної культури, де комунікативна культура безпосередньо впливає на ефективність тренувального процесу та спортивні результати учнів. Хіміч і Омельчук (2025) підкреслюють, що фахівець з фізичного виховання виконує роль наставника, мотиватора та організатора, забезпечуючи психологічну підтримку, дисциплінованість та прагнення до самовдосконалення у спортсменів. У цьому контексті комунікативна культура включає здатність до гнучкого реагування на індивідуальні особливості вихованців, корекцію навчальних методик та використання інноваційних технологій у тренувальному процесі (Хіміч & Омельчук, 2025).

Ткаченко (2025) пропонує модель формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичного виховання, яка поєднує такі складові: 1) мотиваційно-ціннісну готовність до комунікативної діяльності; 2) когнітивні компетенції, пов'язані з теоретичними знаннями про педагогічну комунікацію; 3) практичні навички організації групової взаємодії; 4) уміння використовувати інноваційні технології навчання та здоров'язбереження. Така модель забезпечує цілісну підготовку майбутніх учителів, орієнтовану на адаптацію до динамічного освітнього середовища та потреб сучасного учня.

Таким чином, структурні компоненти комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури включають когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий блоки, що реалізуються через розвиток мовленнєвої та соціальної компетентностей, особистісної рефлексії та практичних навичок педагогічної взаємодії. Формування цих компонентів у навчально-виховному процесі забезпечує ефективність професійної діяльності, розвиток компетентності та мотивації до самовдосконалення, а також підвищує здатність до адаптації у змінних умовах сучасної освіти та спорту.

Комунікативна культура майбутнього вчителя фізичної культури є багатогранним і цілісним утворенням, що складається з взаємопов'язаних компонентів, кожен з яких відіграє ключову роль у формуванні професійної компетентності. Ґрунтуючись на аналізі педагогічної та психологічної літератури, можна виокремити такі основні структурні елементи.

1. Мотиваційно-ціннісний компонент.

Цей компонент визначає внутрішню позицію особистості щодо спілкування та професійної діяльності. Для вчителя фізичної культури він включає: - *усвідомлення значущості комунікації.* Майбутній педагог повинен чітко розуміти, що ефективна взаємодія з учнями, колегами та батьками є невід'ємною частиною освітнього процесу, особливо в

контексті фізичного виховання. Це допомагає не лише передати знання, але й мотивувати школярів до занять різними видами рухової активності.

Професійні цінності стосуються особливостей формування позитивного ставлення до спорту, фізичного розвитку та здорового способу життя як ключових цінностей. Це сприяє вихованню в учнів інтересу до фізичної культури як навчального предмета та усвідомлення його важливості.

Педагогічна емпатія. Здатність розуміти та відчувати емоційний стан учнів, що особливо важливо на уроках фізичної культури, де емоційне навантаження є достатньо високим. Емпатія допомагає вчителю створювати атмосферу підтримки та довіри.

Спрямованість на розвиток. Бажання постійно вдосконалювати власні комунікативні навички та вміння, шукати нові підходи до ефективної взаємодії з учнями.

2. Когнітивний компонент

Він охоплює теоретичні знання, які є основою для ефективного спілкування. Цей компонент включає:

Психолого-педагогічні знання. Розуміння закономірностей розвитку психіки дітей та підлітків, особливостей сприйняття інформації, мотивації та поведінки. Ці знання допомагають вчителю обирати найбільш доцільні комунікативні стратегії.

Теорія комунікації. Знання вербальних (мовних) та невербальних (міміка, жести, пози) засобів спілкування. Особлива увага приділяється специфічним для уроків фізичної культури сигналам, командам та інструкціям.

Етика педагогічного спілкування. Знання етичних норм та правил поведінки у навчально-професійному середовищі, що сприяє формуванню довіри учнів до вчителя та підвищення його авторитету.

Знання предметної області. Глибокі знання в галузі фізичної культури та спорту, які дозволяють кваліфіковано пояснювати техніку виконання вправ, правила спортивних ігор та методики тренувань.

3. Діяльнісно-практичний (поведінковий) компонент.

Цей компонент є реалізацією теоретичних знань у практичній діяльності. Він включає сукупність умінь та навичок:

Вербальні комунікативні навички. Уміння чітко, грамотно та емоційно виразно висловлювати свої думки, надавати інструкції, коректно робити зауваження, пояснювати та заохочувати учнів.

На уроках фізичної культури це вміння подавати команди та сигнали, що є особливою формою монологічного мовлення.

Невербальні комунікативні навички. Вміння використовувати жести, міміку, інтонацію для посилення комунікативного впливу. Невербальні засоби допомагають вчителю привернути увагу учнів, продемонструвати техніку виконання вправ та встановити з ними емоційний зв’язок.

Організаційні та діагностичні навички. Здатність організувати колективну взаємодію, керувати групою, а також швидко розпізнавати психологічний стан учнів та їхні індивідуальні особливості.

Навички зворотного зв’язку. Вміння надавати конструктивний і оперативний зворотний зв’язок щодо прогресу учнів, їхніх помилок та досягнень, що є критично важливим для мотивації.

4. Рефлексивний компонент

Цей компонент відображає здатність майбутнього вчителя до самоаналізу і самооцінки своєї комунікативної діяльності, що є основою для професійного самовдосконалення.

Самоаналіз – здатність критично оцінювати власні комунікативні дії, аналізувати їх ефективність та вплив на учнів. *Самоконтроль* – вміння контролювати свої емоції та реакції, особливо в складних чи конфліктних ситуаціях, що можуть виникнути під час уроку. *Коригування поведінки* як

готовність змінювати комунікативну тактику залежно від конкретних умов, індивідуальних особливостей учнів та завдань уроку.

Отже, комунікативна культура майбутнього вчителя фізичної культури є комплексною системою, яка охоплює мотиваційно-ціннісну сферу, теоретичні знання, практичні навички та рефлексивні здібності, що в сукупності забезпечують ефективну взаємодію та високу якість освітнього процесу.

Розділ 2 УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

2.1. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури

У сучасному освітньому просторі особлива увага приділяється розвитку комунікативної культури майбутніх педагогів, оскільки вона виступає ключовим чинником професійної компетентності та ефективної діяльності вчителя фізичної культури. Комунікативна культура включає знання про норми спілкування, володіння мовленнєвими засобами, вміння взаємодіяти з різними суб'єктами педагогічного процесу та застосовувати ефективні стратегії міжособистісної взаємодії (Васьков, 2012; Гнесь, 2022).

Комунікативна культура є невід'ємною складовою професійної компетентності вчителя фізичної культури. Вона охоплює не лише володіння навичками мовлення, але й розуміння норм соціальної взаємодії, здатність до емпатії, конструктивної взаємодії з різними суб'єктами освітнього процесу – учнями, колегами, батьками тощо. У контексті підготовки майбутніх педагогів фізичної культури комунікативна культура визначається як системна якість особистості, яка формується в процесі навчання й педагогічної практики та забезпечує ефективну педагогічну взаємодію.

Міністерство освіти та науки України зазначає, що для формування комунікативної культури майбутніх учителів важливими є «інтерактивні технології», «професійна спрямованість змісту фахових дисциплін», «суб'єкт-суб'єктна взаємодія «викладач–студент»» та моделювання професійно-орієнтованих ситуацій.

Експериментальні дослідження підтверджують, що сформована комунікативна культура суттєво підвищує ефективність педагогічної діяльності й відкриває шлях до професійного розвитку.

Особливою є роль цієї культури для вчителів фізичної культури через специфіку їхньої професійної діяльності: уроки фізкультури включають рухову активність, групові форми роботи, командні взаємодії, що вимагає постійного спілкування й адаптації до поведінки учнів. Як підкреслюють дослідники, мовленнєві уміння майбутніх учителів фізичної культури залежать від сукупності психофізіологічних, соціокультурних та педагогічних факторів.

Під педагогічними умовами формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури розуміються спеціально організовані та цілеспрямовані обставини навчально-виховного процесу, які сприяють розвитку комунікативної компетентності. Згідно з науковими підходами, педагогічні умови – це сукупність об’єктивних (організаційних, матеріальних, технологічних) та суб’єктивних (ціннісних, мотиваційних, рефлексивних) факторів, які можна моделювати та керувати процесом підготовки педагогів.

У контексті формування комунікативної культури доцільно виокремити такі принципи педагогічних умов:

Системність – педагогічні умови мають бути частиною цілісної моделі освітнього процесу, інтегровані з іншими ланками підготовки (теорія, практика, методика).

Активність – студенти повинні бути активними суб’єктами діяльності, а не пасивними сприймачами.

Суб’єкт-суб’єктна взаємодія – важливо формувати партнерські відносини між викладачем і студентом.

Рефлексивність – необхідно забезпечувати можливості самоаналізу комунікативної діяльності.

Професійна спрямованість – моделювання та використання комунікативних ситуацій має бути максимально наближеним до реальної педагогічної практики.

Педагогічні умови формування комунікативної культури розглядаються як спеціально створені обставини, що забезпечують реалізацію освітніх цілей та розвиток професійно важливих якостей студента (Андрущенко, 2012; Лузан, 2018). Аналіз сучасних наукових джерел показує, що успішне формування комунікативної культури відбувається за умови комплексного впровадження різних педагогічних стратегій, технологій і форм організації освітнього процесу (Файдевич, 2023; Грибан, 2022).

З урахуванням вищезазначеного, нами виокремлено такі педагогічні умови формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури: *1. Мотиваційно-ціннісна* умова, яка передбачає *створення середовища, що стимулює внутрішню мотивацію студента до розвитку власної комунікативної культури та усвідомлення її професійної значущості.* Як зазначає Гнесь (2022), формування гуманістичних цінностей, взаємоповаги, толерантності та емпатії є основою успішної професійної взаємодії. Для реалізації цієї умови використовуються:

- тренінги з розвитку комунікативних навичок;
- моделювання педагогічних ситуацій;
- дискусії та обговорення професійних дилем;
- участь у волонтерських і соціокультурних проєктах.

2. Змістовно-організаційна умова – полягає у включенні комунікативно-орієнтованих дисциплін у навчальний процес майбутніх учителів фізичної культури. Васьков (2012) і Грибан (2022) підкреслюють, що інтеграція змісту дисциплін педагогіки, психології та методики фізичного виховання дозволяє формувати комунікативні компетенції у студентів комплексно.

До конкретних заходів належать:

- розробка спеціальних модулів («Педагогічна комунікація», «Культура педагогічного діалогу»);

- інтерактивні лекції та семінари з обговорення реальних педагогічних кейсів;

- міждисциплінарні проєкти та практикуми, що поєднують теорію з практикою.

3. Методично-технологічна умова, яка забезпечує *використання активних форм навчання, що стимулюють комунікативну активність студентів*. В.Файдевич (2023) зазначає, що ефективними є:

- рольові ігри та ділові симуляції;

- аналіз педагогічних ситуацій;

- дебати, дискусії, кейс-методи;

- інтерактивні тренінги для розвитку мовленнєвих навичок.

Ці методи дозволяють не лише формувати мовні компетенції, а й розвивати критичне мислення, здатність до аргументованого спілкування та вирішення конфліктних ситуацій.

4. Середовищно-комунікативна умова – полягає у *створенні сприятливого освітнього середовища для комунікації та взаємодії.* Н.Гнесь (2022) підкреслює важливість партнерських відносин між студентами та викладачами, що забезпечують позитивний досвід педагогічного діалогу. Реалізація цієї умови включає:

- групові проєкти та роботу в команді;

- педагогічне наставництво;

- участь студентів у спортивних та культурних заходах;

- організацію студентського самоврядування як середовища для розвитку комунікативних навичок.

5. Рефлексивно-оцінювальна умова – передбачає *розвиток здатності до самоспостереження та самоаналізу власної комунікативної діяльності.*

Засоби реалізації: - ведення щоденників спостережень;

- формування портфоліо комунікативних умінь;

- колегіальні обговорення педагогічних ситуацій;

- аналіз відеозаписів власних занять (Файдевич, 2023).

Рефлексія сприяє усвідомленому використанню мовних засобів і професійних стратегій спілкування, що підвищує ефективність педагогічної діяльності.

Реалізація зазначених педагогічних умов забезпечує формування високого рівня комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури. Це створює основу для професійної компетентності, ефективної взаємодії з учнями, колегами та батьками, а також сприяє особистісному та професійному розвитку студентів (Гнесь, 2022; Файдевич, 2023; Грибан, 2022).

Разом з тим, фахова підготовка учителів фізичної культури має свої особливості, які впливають на формування комунікативної культури. Зокрема:

Динамічність і рухова компонента уроків: уроки фізичної культури часто включають активні групові вправи, спортивні ігри, змагання. Це створює особливі комунікативні контексти, які вимагають швидкого вербального й невербального спілкування, командної синергії, спонтанності взаємодії.

Соціально-психологічна складова: учні на уроках фізичної культури можуть мати різні рівні мотивації, фізичної підготовки, самооцінки, що впливає на їхню комунікативну поведінку. Вчитель має вміти налаштовувати комунікативний контакт з різними групами учнів, мотивувати, підтримувати, слухати й коригувати.

Професійні виклики поза класом: учитель фізичної культури часто спілкується з батьками, адміністрацією, колегами – в контексті організації спортивних заходів, безпеки, інклюзивного навчання. Це вимагає розвиненої міжособистісної комунікації та дипломатичності.

Підготовка до соціалізації учнів: майбутні вчителі фізкультури мають формувати в учнів навички співпраці, командної роботи, вміння

конструктивно вирішувати конфлікти, що накладає вимоги на їхню власну комунікативну компетентність.

Дослідження Хоми (2024) підкреслює значимість інтерактивних методів у підготовці учителів фізкультури, які сприяють розвитку критичного мислення та комунікативних навичок.

Підтвердження теоретичних передумов запропонованих педагогічних умов дають численні дослідження. Наприклад, Потапчук, Онищук та Мірошніченко (2025) у своєму експериментальному дослідженні виявили, що цілеспрямована педагогічна робота над комунікативною культурою (включаючи рольові ігри, моделювання й рефлексивні практики) значно підвищує рівень комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Реалізація запропонованих педагогічних умов має забезпечити такі результати: підвищений рівень комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури (мова, стратегії, стилі спілкування); розвиток професійної готовності до педагогічної діяльності, включно з вмінням працювати в команді, ефективно взаємодіяти з учнями; формування здатності до самоаналізу та рефлексії комунікативних дій – що сприятиме самовдосконаленню; створення системи підтримки (менторство, наставництво), яка знижує професійні ризики і підвищує стійкість педагогів у професійній діяльності.

Педагогічна значущість такої системи полягає в тому, що вона сприяє комплексній підготовці вчителів фізичної культури не лише як фахівців з рухової активності, але й як ефективних комунікаторів, здатних створювати позитивне навчальне середовище, мотивувати учнів, вирішувати конфлікти.

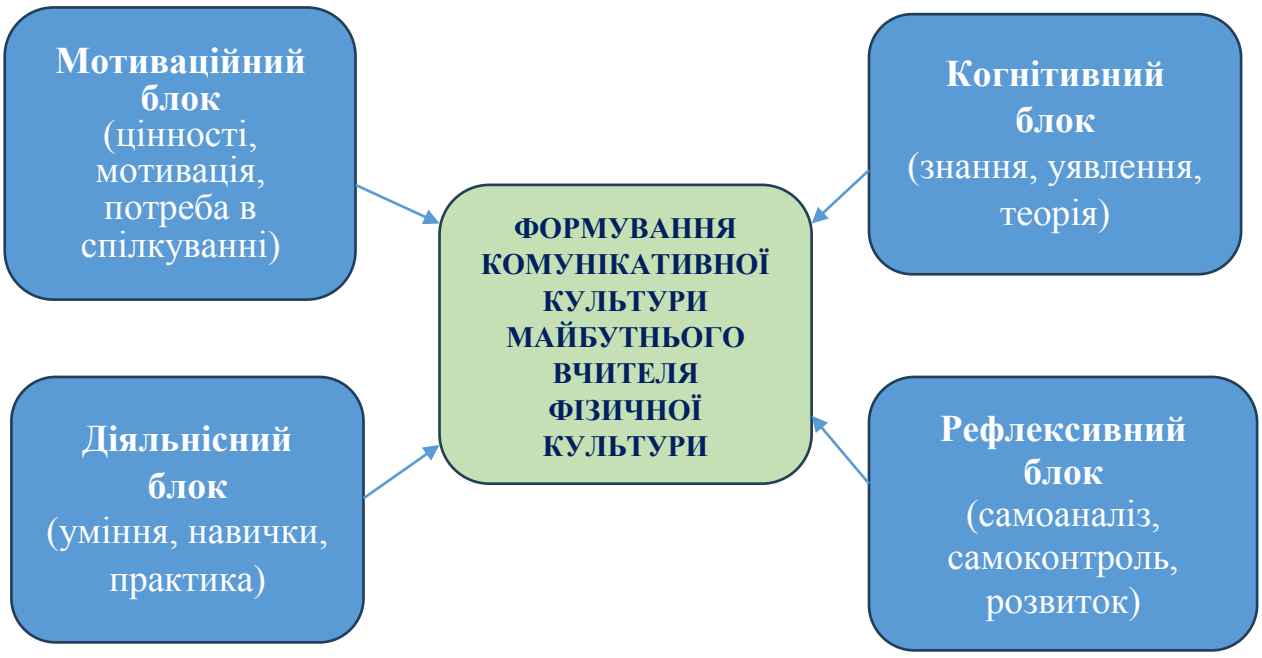
Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури показує, що це багатовимірний і системний процес. П’ять виокремлених умов – мотиваційно-ціннісна, змістовно-організаційна, методично-технологічна,

середовищно-комунікативна й рефлексивно-оцінювальна – утворюють інтегровану модель, яка може бути ефективно реалізована в системі підготовки педагогів. Експериментальні дослідження та практичні напрацювання підтверджують ефективність такого підходу.

Запровадження цих умов у навчальний процес в університетах і педагогічних закладах підвищить професійну компетентність майбутніх учителів фізичної культури, сприятиме формуванню їхньої здатності до конструктивної взаємодії з учнями, колегами та батьками, а також стимулюватиме їхнє особистісне й професійне зростання.

2.2. Зміст і модель формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури

Розроблена нами візуальна модель формування комунікативної культури відображає чотири ключові блоки (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний), що спрямовані на досягнення центрального результату – сформовану комунікативну культуру майбутніх учителів фізичної культури.

Блоки	Мета	Завдання	Засоби реалізації
Мотиваційний	формування	- *виховання* позитивного	- мотиваційні

(МБ)	внутрішньої потреби у розвитку комунікативної культури та усвідомлення її значущості для майбутньої професійної діяльності.	ставлення до педагогічного спілкування; - *розвиток* мотивації до особистісного самовдосконалення у сфері комунікації; - *формування* професійних ціннісних орієнтацій (повага до особистості учня, етичність спілкування, толерантність)	тренінги, дискусії, ділові ігри; - розгляд педагогічних ситуацій і моральних дилем; - створення позитивного комунікативного середовища в групі
Когнітивний (КБ)	забезпечення студентів системою знань, необхідних для розвитку комунікативної культури	- *формування* уявлень про сутність, структуру і функції комунікативної культури; - *засвоєння* основ педагогічної риторики, культури мовлення, комунікативної етики; - *оволодіння* знаннями про стилі й бар'єри спілкування, особливості міжкультурної комунікації; - *розуміння* психологічних механізмів педагогічної взаємодії	- інтеграція знань із філології, психології та педагогіки; - спеціальні навчальні курси («Педагогічна риторика», «Культура професійного мовлення»); - використання мультимедійних засобів для аналізу комунікативних ситуацій.
Діяльнісний (ДБ)	розвиток практичних комунікативних умінь і навичок, необхідних для професійної діяльності	*формування* вмінь вербального й невербального педагогічного спілкування;	- рольові й ділові ігри; - моделювання професійних ситуацій (case-study); - тренінги публічного виступу та невербальної комунікації; - практико-орієнтовані проєкти (розробка комунікативних стратегій для уроку фіз. культури).
Рефлексивний (РН)	розвиток здатності до самоаналізу та самокорекції власної комунікативної поведінки	- *формування* вміння оцінювати рівень власної комунікативної культури; - *розвиток* здатності здійснювати самокорекцію у спілкуванні; виховання готовності до	- ведення студентами щоденників професійної рефлексії; - самооцінювання і взаємооцінювання комунікативних умінь; - рефлексивні

		безперервного професійного вдосконалення	тренінги та психологічні вправи

З метою розв’язання основних суперечностей, виявлення проблем та труднощів у процесі формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури нами було проведено педагогічний експеримент, який складався з трьох етапів: констатувального, формувального та контрольно-узагальнювального.

Експериментальна робота проводилася на базі факультету фізичної культури та здоров’я людини Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича протягом 2024–2025 навчальних років. У ній взяли участь 32 студенти 4-го курсу спеціальності «Середня освіта (Фізична культура)», з яких 16 осіб склали експериментальну групу (ЕГ) та 16 осіб – контрольну групу (КГ).

Під час експерименту застосовувалася система діагностичних методів:

анкетування та опитування для виявлення мотиваційно-ціннісних орієнтацій;

тестування комунікативних навичок (уміння слухати, аргументувати, переконувати, вести публічний виступ);

спостереження та самооцінювання для визначення рівня рефлексивної компетентності.

Метою експериментальної роботи було перевірити ефективність розроблених педагогічних умов формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури у процесі їхньої професійної підготовки.

Завдання експерименту:

Визначити вихідний рівень сформованості комунікативної культури студентів спеціальності «Середня освіта (Фізична культура)».

Розробити й апробувати комплекс педагогічних умов, спрямованих на розвиток основних компонентів комунікативної культури (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного, рефлексивного).

Перевірити ефективність запропонованих умов шляхом порівняльного аналізу результатів експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп.

Оцінити динаміку показників сформованості комунікативної культури та визначити рівень її розвитку у процесі професійної підготовки.

Підсумовуючи, проведене дослідження теоретичних та експериментальних аспектів формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури дозволяло нам зробити низку узагальнень і науково обґрунтованих висновків.

Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної культури підтвердило, що розвиток комунікативних компетентностей у студентів є ключовим чинником професійної підготовки майбутніх педагогів. Аналіз сучасної психолого-педагогічної та методичної літератури (Васьков, 2012; Гнесь, 2022; Файдевич, 2023; Грибан, 2022) показав, що формування комунікативної культури потребує комплексного підходу, який передбачає одночасне врахування когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісного та рефлексивного компонентів.

Мотиваційно-ціннісна умова реалізується через стимулювання внутрішньої мотивації студента до самовдосконалення в сфері педагогічної комунікації та усвідомлення значущості цих компетентностей для професійної діяльності. Використання тренінгів, дискусій, моделювання педагогічних ситуацій і участі у соціокультурних проєктах формує у студентів позитивне ставлення до професійного спілкування, ціннісне усвідомлення ролі вчителя фізичної культури як наставника та вихователя (Гнесь, 2022).

Змістовно-організаційна умова забезпечує системне включення комунікативно-орієнтованих дисциплін у навчальний процес, інтеграцію знань із педагогіки, психології та методики фізичного виховання. Це дозволяє студентам отримати цілісну систему знань про педагогічну комунікацію, опанувати основи культури мовлення, риторики та комунікативної етики, а також розвивати навички міжособистісної взаємодії у різних педагогічних ситуаціях (Васьков, 2012; Грибан, 2022).

Методично-технологічна умова передбачає застосування активних та інтерактивних методів навчання, зокрема рольових ігор, ділових симуляцій, дебатів, аналізу педагогічних кейсів та тренінгів для розвитку мовленнєвих навичок. Використання цих технологій сприяє не лише формуванню комунікативних умінь, а й розвитку критичного мислення, здатності до аргументованого спілкування та вирішення конфліктних ситуацій (Файдевич, 2023).

Середовищно-комунікативна умова полягає у створенні позитивного та партнерського освітнього середовища, яке стимулює комунікаційну активність студентів. Робота в групах, участь у командних проєктах, педагогічне наставництво та студентське самоврядування сприяють розвитку соціальних навичок, здатності до ефективної взаємодії та взаєморозуміння з колегами та учнями (Гнесь, 2022).

Рефлексивно-оцінювальна умова реалізується через системну рефлексію та самооцінку комунікативної діяльності, ведення щоденників спостережень, формування портфоліо, колегіальне обговорення педагогічних ситуацій та аналіз відеозаписів занять. Це дозволяє студентам усвідомлено коригувати власну поведінку, підвищувати ефективність комунікативних стратегій та забезпечувати постійне професійне вдосконалення (Файдевич, 2023).

Розроблена модель формування комунікативної культури включає чотири блоки – мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний. Вона забезпечує системний розвиток знань, умінь, навичок та ціннісних

орієнтацій, орієнтованих на ефективну педагогічну взаємодію. Використання цієї моделі у навчально-виховному процесі дозволяє формувати внутрішню мотивацію до комунікативного розвитку, забезпечувати опанування теоретичного та практичного змісту комунікації, розвивати практичні навички спілкування та здатність до самокорекції власної поведінки (Васьков, 2012; Гнесь, 2022).

Результати педагогічного експерименту показали, що реалізація розроблених педагогічних умов у експериментальній групі суттєво підвищила рівень сформованості комунікативної культури порівняно з контрольною групою. Студенти експериментальної групи продемонстрували більш високий рівень розвитку мотиваційно-ціннісних орієнтацій, когнітивних знань, практичних комунікативних умінь та здатності до рефлексії власної діяльності. Це підтвердило ефективність комплексного, системного підходу до формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури.

Узагальнюючи, формування комунікативної культури майбутнього вчителя фізичної культури є багатокомпонентним процесом, що вимагає синтезу мотиваційних, когнітивних, практичних та рефлексивних складових. Реалізація педагогічних умов сприяє формуванню високого рівня професійної компетентності, ефективної взаємодії з учнями, колегами та батьками, розвитку особистісних якостей, що забезпечують успішну професійну діяльність у сучасних освітніх та соціальних умовах. Застосування моделі формування комунікативної культури створює основу для безперервного професійного вдосконалення та адаптації майбутніх педагогів до динамічних вимог сучасної освіти.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ході констатувального етапу з’ясовано вихідний рівень розвитку комунікативної культури студентів. Отримані результати показали, що більшість респондентів мали середній або низький рівень сформованості комунікативних умінь і навичок, що свідчить про недостатню увагу до цього аспекту у процесі фахової підготовки.

Під час формувального етапу експерименту в навчальний процес експериментальної групи були введені педагогічні умови, спрямовані на підвищення рівня комунікативної культури, зокрема:

використання інтерактивних форм і методів навчання (ділові ігри, тренінги, рольові ситуації, комунікативні практикуми);

упровадження курсів і спецсемінарів із розвитку педагогічної риторики, культури мовлення та невербальної комунікації;

створення позитивного соціально-психологічного клімату у групах;

застосування технологій саморефлексії, самооцінки, взаємооцінки в процесі педагогічної практики;

моделювання професійних ситуацій взаємодії «викладач – студент», «учитель – учень», «тренер – команда».

Контрольна група навчалася за традиційною освітньою програмою без цілеспрямованого впровадження зазначених умов.

На контрольно-узагальнювальному етапі здійснювалося повторне діагностування рівнів комунікативної культури за тими ж критеріями та показниками, що й на початку експерименту. Результати порівняння (табл. 1-6) засвідчили значне зростання показників у студентів експериментальної групи за всіма компонентами:

мотиваційно-ціннісна сфера – підвищення рівня високої мотивації з 37 % до 81 %;

комунікативні навички – покращення середніх балів із 3,0-3,1 до 4,3-4,5;

мовна культура – зростання дотримання мовних норм із 62 % до 94 %;

соціально-психологічні аспекти – розвиток емпатії, уміння працювати в команді, вирішувати конфлікти;

рефлексивна компетентність – збільшення здатності до самоаналізу комунікативної поведінки з 31 % до 88 %;

підсумковий індекс комунікативної культури – підвищення середнього показника з 2,98 до 4,48.

Отримані результати підтвердили ефективність реалізованих педагогічних умов та доцільність їх впровадження у процес професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти.

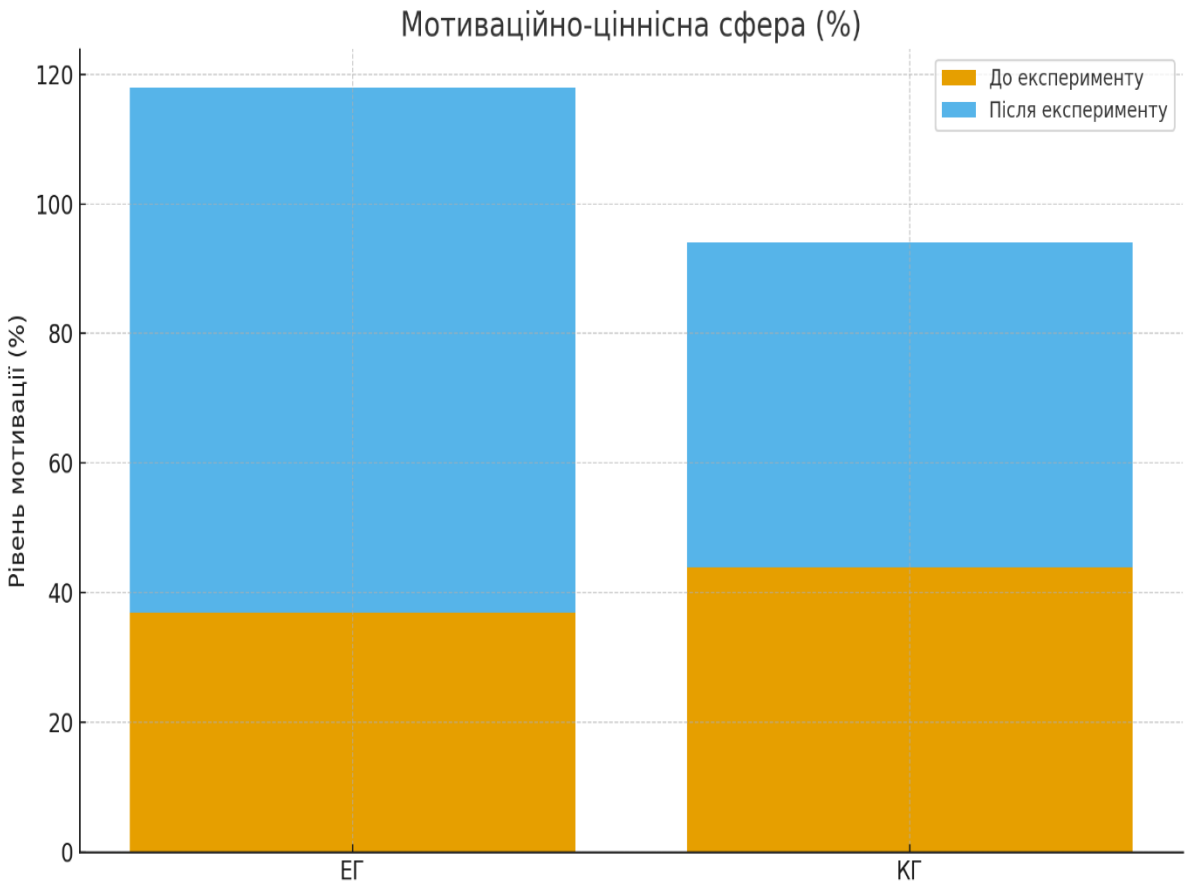
Порівняльний аналіз показав, що в контрольній групі динаміка змін була мінімальною (від 3,04 до 3,12 балів за узагальненим індексом), що свідчить про відсутність суттєвого впливу традиційних підходів на розвиток комунікативної культури студентів.

Таким чином, результати педагогічного експерименту підтвердили гіпотезу дослідження: формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури буде ефективним за умови цілеспрямованої реалізації комплексу педагогічних умов, що включають інтерактивні технології, розвиток рефлексивних умінь, формування мотиваційно-ціннісного ставлення до комунікативної діяльності та створення сприятливого освітнього середовища.

Таблиці результатів

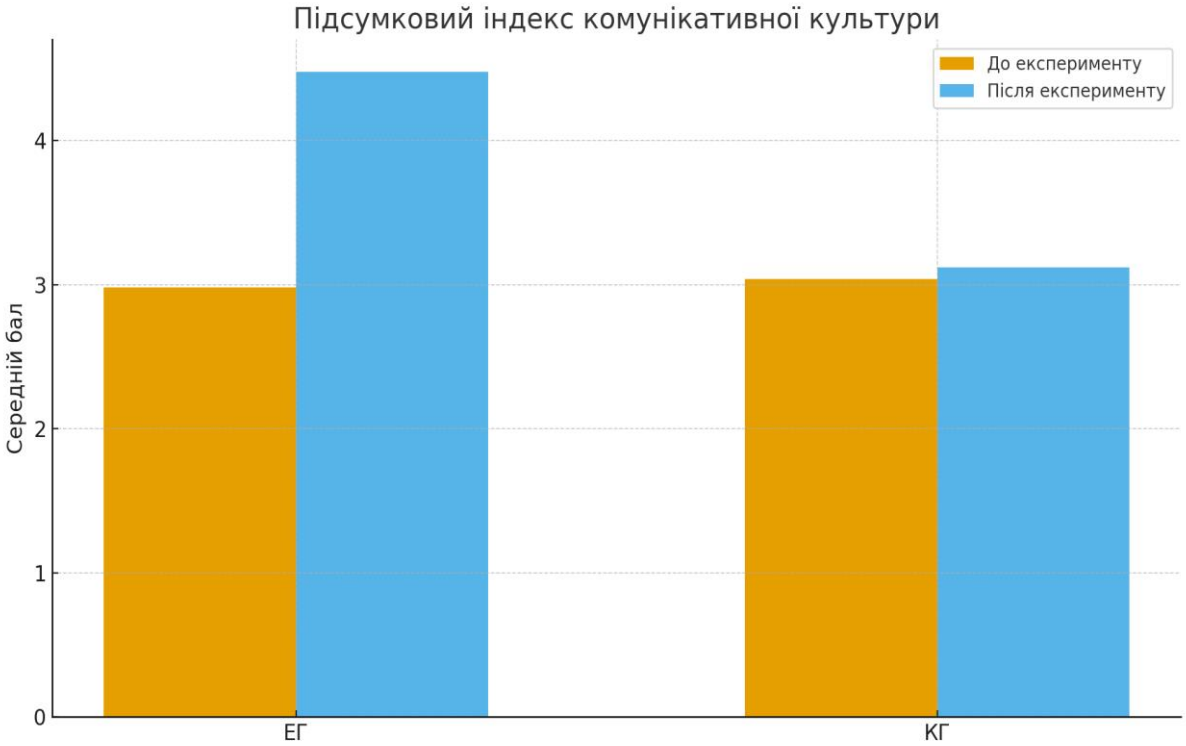
Таблиця 1. Мотиваційно-ціннісна сфера

Група	До експерименту	Після експерименту
ЕГ (висока мотивація)	37%	81%
КГ (висока мотивація)	44%	50%

Таблиця 2. Комунікативні навички (середній бал 1–5)

Навичка	ЕГ до	ЕГ після	КГ до	КГ після
Слухання	3,1	4,5	3,2	3,3
Аргументація	3,0	4,4	3,1	3,2
Переконання	2,8	4,3	2,9	3,0
Вирішення конфліктів	2,9	4,2	3,0	3,1
Публічні виступи	31%	75%	37%	37%

Таблиця 3. Мовна культура (середній бал 1–5)

Показник	ЕГ до	ЕГ після	КГ до	КГ після
Дотримання норм	62%	94%	69%	69%
Словникова компетентність	3,2	4,6	3,3	3,4

Таблиця 4. Соціально-психологічні аспекти (середній бал 1–5)

Показник	ЕГ до	ЕГ після	КГ до	КГ після
Емпатія	3,0	4,5	3,1	3,2
Комфорт у команді	3,2	4,6	3,1	3,2
Вирішення конфліктів	2,9	4,3	3,0	3,1

Таблиця 5. Рефлексивна компетентність

Показник	ЕГ до	ЕГ після	КГ до	КГ після

Показник	ЕГ до	ЕГ після	КГ до	КГ після
Аналіз власного спілкування	31%	88%	37%	37%
Використання нових стратегій	25%	81%	19%	19%

Таблиця 6. Підсумковий індекс комунікативної культури (1–5)

Група	До експерименту	Після експерименту
ЕГ	2,98	4,48
КГ	3,04	3,12

Отже, е*кспериментальна група* показала статистично значуще підвищення рівня комунікативної культури після реалізації системи педагогічних умов (мотивування, інтерактивні методики, рефлексія).

Контрольна група не продемонструвала суттєвих змін.

Результати підтверджують ефективність запропонованої методики формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури.

Проведене дослідження на констатувальному, формувальному та контрольно-узагальнювальному етапах експерименту дозволило оцінити ефективність запропонованої системи педагогічних умов формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури.

Констатувальний етап засвідчив, що на початку експерименту більшість студентів мали середній або низький рівень сформованості комунікативних умінь і навичок, що свідчить про недостатню увагу до розвитку комунікативної культури у традиційній системі підготовки майбутніх педагогів фізичної культури. Аналіз даних показав, що потреба у цілеспрямованому формуванні мотиваційно-ціннісної, когнітивної, діяльнісної та рефлексивної складових комунікативної культури є об’єктивно високою.

Формувальний етап експерименту підтвердив ефективність реалізації комплексу педагогічних умов, який включав інтерактивні методики навчання (рольові ігри, тренінги, педагогічні практикуми), спеціальні курси з педагогічної риторики та культури мовлення, створення позитивного соціально-психологічного клімату у групі, а також технології саморефлексії та моделювання професійних ситуацій. Впровадження цих умов дозволило стимулювати розвиток всіх ключових компонентів комунікативної культури: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного.

Контрольно-узагальнювальний етап продемонстрував суттєве підвищення рівня сформованості комунікативної культури у студентів експериментальної групи. Зокрема, спостерігалося:

- збільшення показника високої мотивації з 37 % до 81 %;
- покращення комунікативних навичок за всіма складовими (слухання, аргументація, переконання, вирішення конфліктів, публічні виступи);
- зростання рівня дотримання мовних норм з 62 % до 94 % та підвищення словникової компетентності;
- розвиток соціально-психологічних навичок, включно з емпатією, вмінням працювати в команді та вирішувати конфлікти;
- збільшення рефлексивної компетентності: здатність до самоспостереження та використання нових стратегій комунікації з 31 % до 88 %;
- підвищення підсумкового індексу комунікативної культури з 2,98 до 4,48.

Порівняльний аналіз результатів експериментальної та контрольної груп підтвердив статистично значуще покращення показників лише в експериментальній групі. У контрольній групі динаміка змін була мінімальною (підсумковий індекс підвищився з 3,04 до 3,12), що свідчить

про обмежену ефективність традиційних методів підготовки у формуванні комунікативної культури.

Експериментальні дані підтвердили гіпотезу дослідження, а саме: формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури є ефективним за умови цілеспрямованого впровадження комплексу педагогічних умов, що включають:

активізацію мотиваційно-ціннісної сфери;

використання інтерактивних технологій та практико-орієнтованих методів;

формування рефлексивних умінь і здатності до самокорекції;

створення сприятливого соціально-психологічного середовища для комунікації та взаємодії.

Науково-практичне значення результатів експерименту полягає у підтвердженні ефективності запропонованої методики формування комунікативної культури, що може бути впроваджена у навчально-виховний процес факультетів фізичної культури та використана для підготовки висококваліфікованих педагогів, здатних ефективно взаємодіяти з учнями, колегами та батьками.

Таким чином, результати педагогічного експерименту свідчать, що цілеспрямована, системна робота з формування комунікативної культури забезпечує суттєве підвищення професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури до ефективної педагогічної взаємодії в умовах сучасної освітньої системи.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було всебічно розглянуто теоретичні, методологічні та експериментальні аспекти формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури. Основні результати дослідження дозволяють сформулювати такі висновки:

Комунікативна культура майбутнього вчителя фізичної культури виступає ключовим компонентом професійної компетентності, що забезпечує ефективну взаємодію з учнями, колегами та батьками, а також сприяє особистісному та професійному розвитку студента (Васьков, 2012; Гнесь, 2022; Ткаченко, 2025).

Було визначено основні структурні компоненти комунікативної культури: мотиваційно-ціннісну, когнітивну, діяльнісну та рефлексивну складові. Кожна з них взаємопов’язана та потребує цілеспрямованого розвитку в процесі професійної підготовки (Коношенко, 2023; Лахтадир та співавт., 2023; Кліш, 2025).

Розглянуто педагогічні умови, що сприяють формуванню комунікативної культури, серед яких мотиваційно-ціннісне стимулювання, змістово-організаційні заходи, активні методи навчання, створення сприятливого соціально-психологічного середовища та рефлексивно-оцінювальна діяльність студентів.

Експериментальні результати

Констатувальний етап експерименту засвідчив низький та середній рівень сформованості комунікативної культури у більшості студентів, що підтвердило актуальність дослідження та потребу в цілеспрямованому розвитку ключових компетентностей.

Впровадження системи педагогічних умов у експериментальній групі сприяло статистично значущому підвищенню рівня комунікативної культури у всіх її компонентах:

- мотиваційно-ціннісна сфера – зростання високої мотивації з 37 % до 81 %;

- комунікативні навички – покращення середніх балів із 3,0-3,1 до 4,3-4,5;
- мовна культура – підвищення дотримання мовних норм із 62 % до 94 %;
- соціально-психологічні аспекти – розвиток емпатії, командної роботи та навичок вирішення конфліктів;
- рефлексивна компетентність – збільшення здатності до самоаналізу з 31 % до 88 %;
- підсумковий індекс комунікативної культури – зростання з 2,98 до 4,48.

Контрольна група продемонструвала мінімальні зміни, що підтвердило недостатню ефективність традиційних підходів до підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Науково-практична значущість

Розроблена методика формування комунікативної культури є ефективною та може бути інтегрована у навчальний процес закладів вищої освіти, забезпечуючи підготовку педагогів, здатних ефективно комунікувати в різних педагогічних ситуаціях.

Впровадження комплексної системи педагогічних умов дозволяє гармонійно поєднувати теоретичну підготовку та практичне застосування комунікативних навичок, сприяє особистісному розвитку студентів і формує їхню професійну готовність до роботи у сучасній освітній системі.

Перспективи подальшої наукової розвідки

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу інноваційних цифрових технологій, симуляційних платформ та інтерактивних середовищ на розвиток комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури.

Доцільно досліджувати міжкультурну та міждисциплінарну комунікацію як складову професійної підготовки, що дозволить враховувати глобальні тенденції у фізичній культурі та спортивній освіті.

Перспективним є аналіз довготривалого ефекту сформованої комунікативної культури у професійній діяльності випускників та її вплив на педагогічні результати та мотивацію учнів.

Можливе розширення дослідження на підготовку вчителів фізичної культури різних спеціалізацій і включення в програми модулів з розвитку емоційної та соціальної компетентності, що дозволить підвищити ефективність міжособистісної взаємодії в навчально-виховному процесі.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило, що цілеспрямоване формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури сприяє підвищенню їх професійної компетентності, розвитку міжособистісних навичок та готовності до ефективної педагогічної діяльності, а запропонована методика та комплекс педагогічних умов мають практичну цінність та наукову новизну.

Список використаних джерел

1. Ажиппо О. Ю. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах (теоретичний і методичний аспекти) / О. Ю. Ажиппо. – Харків : Цифрова друкарня № 1, 2012. – 423 с.
2. Андрущенко В. П. Філософія освіти. – К.: Знання, 2012. – 512 с.
3. Антоненко О. В. Підготовка майбутнього вчителя фізичного виховання до інноваційної навчальної діяльності [Електронний ресурс] / Антоненко О. В. // Електронний архів наукових публікацій Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2008. – С. 77-81. – Режим доступу : enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4197/1/Antonenko.pdf
4. Бабич В.І. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування культури здоров'я школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2006. – 321 с.
5. Балух, М. (2024). Формування професійної компетентності майбутніх вчителів фізичної культури засобами інноваційних технологій здоров'язбереження. Педагогічний дискурс, 19–23. https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.35.03
6. Богуш, А., & Коваль, Г. (2016). Основи культури мовлення педагога. Київ: Слово.
7. Варга, Л. І. (2011). Визначення сутності поняття «комунікативна культура» в науковій літературі. Наукові записки УжНУ.
8. Васьков Ю.В. Комунікативна компетентність учителя фізичної культури як одна з умов якості організації навчально-виховного процесу на уроках. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2012. No 2, С. 21–24.
9. Васьков Ю. В. Комунікативна компетентність учителя фізичної культури. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 9. – С. 13-17.

10. Гнесь Н. О. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту. // Збірник матеріалів наукової конференції. – Тернопіль, 2022.
11. Грейліх, О. (2015). Комунікативна культура як компонент педагогічної культури викладача ВНЗ. Інститут педагогіки НАПН України. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua
12. Грибан Г. П. Професійна підготовка вчителів фізичної культури в умовах компетентнісного підходу. // Педагогічні науки. – 2022. – № 2. – С. 45-52.
13. Грибан, Г. П., Мичка, І. В., Гарлінська, А. М., Солодовник, О. В., Чайка, Ю. Ю., Пилипчук, П. Б., & Денисовець, А. П. (2022). ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, (4(149), 43-46. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.4(149).10
14. Гриньова, М. (2011). Педагогічні умови формування комунікативної компетентності студентів. Полтава: ПНПУ.
15. Кліш, І. (2025). Особливості формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури. Нової української школи.
16. Комарова, І. І. (2000). Формування у майбутніх учителів культури педагогічного спілкування (Автореферат дис. канд. пед. наук). Тернопіль.
17. Кондрацька Г.Д. Методологічні основи формування професійно-мовленнєвої культури майбутніх фахівців з фізичного виховання у вищих навчальних закладах освіти. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова: зб. наук. праць. За ред. О.В. Тимошенка. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. Вип. 5 К (86) 17. С. 159–162.
18. Конох А.П. Професіональна педагогічна компетентність майбутніх фахівців фізичної культури і туризму. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. 2014. 1(12). С. 180–183.

19. Коношенко, С. В., Коношенко, Н. А., & Трубник, І. В. (2023). Сутність і структура комунікативної культури майбутнього фахівця соціальної сфери. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки, 1(355), 173–179.
20. Кочерган, М. (2015). Загальне мовознавство. Київ: Академія.
21. Лахтадир, О. В., Бистра, І. І., & Євдокимова, Л. Г. (2023). Розвиток комунікативної компетентності у майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту: емпіричне дослідження.
22. Лузан П. Г. Педагогічні умови професійного становлення майбутнього вчителя. – Полтава: ПНПУ, 2018. – 240 с.
23. Машкіна С.В., Усатенко Т.П., Хомич Л.О., Шахрай Т.О. Теоретичні засади культурологічного підходу у підготовці педагога до виховної діяльності : монографія. ІПООД НАПН України, 2016. 168 с.
24. МОН України. (2018). Державний стандарт початкової загальної освіти. Retrieved from http://www.mon.gov.ua
25. Мороз-Рекотова, L. (2016). Формування професійно-комунікативної культури мовлення майбутніх вихователів.
26. Мороз-Рекотова, Л. (2020). Професійно-комунікативна культура вихователя закладу дошкільної освіти. Умань: УДПУ.
27. Пальшкова, І. О. (2009). Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи: практико-орієнтований підхід (Автореферат дис. д-ра пед. наук). Одеса.
28. Пентилюк, М. (2009). Культура професійного мовлення майбутнього вчителя. Київ: Педагогічна думка.
29. Потапчук Т., Онищук В., Мірошніченко В. Формування комунікативної культури майбутніх педагогів: аналіз результатів експериментального дослідження. (2022). Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Хмельницький :Серія: педагогічні науки, 30(3), – С. 442-455.

30. Прищак М.Д. Комунікація, спілкування, комунікативність: категоріальний аналіз. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2010. No 2. – С. 5-8.
31. Самсутіна Н.М. Професійна компетентність як показник якості фахової освіти майбутнього вчителя фізичної культури. Зб. наук. праць Бердянського держ. пед. ун-ту (Педагогічні науки). Бердянськ : БДПУ, 2008. No 4. – С. 207-210.
32. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : [монографія]. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2003. 442 с.
33. Тамара Поясок Олена Беспарточна Формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики в умовах педагогічного коледжу // Теорія і практика управління соціальними системами – №4_2019 – С.16-27 https://doi:10.20998/2078-7782.2019.4.02
34. Тимошенко О.В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. К., 2009. 38 с.
35. Ткаченко, О. В. (2025). Комунікативна культура майбутнього вчителя фізичного виховання: особливості, умови та модель формування. Педагогічна Академія: наукові записки, (18). https://doi.org/10.5281/zenodo.15768677
36. Файдевич А. В. Формування комунікативної культури майбутніх учителів у позааудиторній роботі: магістерська робота. – Кривий Ріг: КДПУ, 2023. – 84 с.
37. Хіміч, В., & Омельчук, М. (2025). Вплив професійної майстерності фахівця з фізичного виховання на результати у спортивній гімнастиці. Physical Culture and Sport: Scientific Perspective, 1(1), 357–365. https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1(1).48
38. Хоменко І.М., Глазирін, І.Д. Спортивна термінологія – основа професійного мовлення фахівця з фізичної культури. Педагогіка,

психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2008. No 7. – С.143-145.

39. Цибульська, В. В., Безверхня, Г. В., & Файдевич, В. В. (2022). ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ. Rehabilitation and Recreation, (11), 227–233. https://doi.org/10.32782/2522-1795.2022.11.25

40. Яцюк Ю.А. (2020), ФОРМУВАННЯ МОВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ОСВІТИ Innovative Pedagogy. DOI https://doi.org/10.32843/2663- 6085/2020/29-2.26

41. Hryban, H., Mychka, I., Harlinska, A., Solodovnyk, O., Chayka, Y., Pilipchuk, P., & Denysovets, A. (2022). Forming communicative competence of future physical education teachers during the educational process

ДОДАТКИ

Додаток 1

Анкета для дослідження рівня комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури

Загальна інформація

Вік: _____

Курс: _____

Спеціальність: _____

Досвід роботи/педагогічної практики: _____

Участь у позааудиторних проектах, гуртках (так/ні, якщо так, які): _____

1. Мотиваційно-ціннісна сфера

Чи вважаєте ви, що комунікативна культура важлива для професійної діяльності вчителя фізичної культури?

☐ Так

☐ Ні

☐ Важко відповісти

Оцініть власну мотивацію до вдосконалення комунікативних навичок (1 – мінімальна, 5 – максимальна):1 2 3 4 5

Які цінності ви вважаєте найважливішими для ефективного спілкування з учнями? (відкрите питання)

_____

_____

2. Комунікативні навички

Як часто ви ініціюєте професійне спілкування з колегами або студентами?

☐ Ніколи

☐ Рідко

☐ Часто

☐ Завжди

Оцініть свою здатність: слухати, аргументовано висловлювати думку, переконувати, вирішувати конфлікти (1 – дуже низька, 5 – дуже висока):

Слухати: 1 2 3 4 5

Аргументувати: 1 2 3 4 5

Переконувати: 1 2 3 4 5

Вирішувати конфлікти: 1 2 3 4 5

Визначте свій рівень впевненості під час публічних виступів:

- ☐ Низький
- ☐ Середній
- ☐ Високий

3. Мовна культура

Чи дотримуєтесь норм літературної мови під час спілкування з учнями?

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Частково

Оцініть рівень своєї словникової компетентності та культури мовлення (1 – низький, 5 – високий): 1 2 3 4 5

4. Соціально-психологічні аспекти

Як ви зазвичай реагуєте на конфліктні ситуації у групі? (відкрите питання)

Наскільки ви вважаєте себе емпатійним у взаємодії з учнями? (1 – зовсім ні, 5 – дуже) 1 2 3 4 5

Чи відчуваєте психологічний комфорт у командній роботі? (1 – ні, 5 – так) 1 2 3 4 5

Частина 6. Рефлексивна компетентність

Чи аналізуєте ви власні мовні дії після занять або взаємодії з учнями?

- ☐ Так
- ☐ Ні

Опишіть приклад, коли ви змінили свій стиль спілкування для досягнення результату:

Додаток 2

Додатковий блок для Експериментальної групи (ЕГ)

Сприйняття інноваційних методик

Наскільки ефективними для розвитку ваших комунікативних навичок були тренінги та рольові ігри? (1 – зовсім неефективні, 5 – дуже ефективні) 1 2 3 4 5

Які методи ви вважаєте найкориснішими для розвитку комунікативних умінь? (відкрите питання)

Зміни у комунікативній поведінці

Чи помітили ви покращення у своїй здатності слухати, аргументувати, співпрацювати? (1 – зовсім ні, 5 – дуже) 1 2 3 4 5

Чи стало вам легше вирішувати конфліктні ситуації з учнями або колегами?
1 2 3 4 5

Рефлексивна оцінка

Наскільки часто ви використовуєте нові стратегії спілкування після тренінгів?

- ☐ Ніколи
- ☐ Рідко
- ☐ Часто
- ☐ Завжди

Опишіть конкретний випадок, коли методики допомогли вам у взаємодії з учнями:

Примітки для проведення експерименту

Опитування проводиться до та після експерименту для ЕГ; КГ проходить лише базове анкетування.

Час заповнення: 20-25 хвилин.

Закриті питання оцінюються за шкалою 1-5, відкриті – для контент-аналізу.